

Wprowadzenie

Każde naukowe wyjaśnienie ludzkich działań, niezależnie od stopnia jego uporządkowania lub ogólności, powinno zaczynać się od zrozumienia życia codziennego członków danej społeczności i właśnie na nim być zbudowane.

Jack D. Douglas¹

Głównym tematem badawczym niniejszej monografii jest próba rekonstrukcji wybranych aspektów życia obyczajowego współczesnych Japończyków, rozumianego jako zespół zwyczajów, rytuałów, obrzędów i zachowań stanowiących istotny składnik ich współczesnej kultury. Kategoria życia obyczajowego wskazująca na rudymenty egzystencji człowieka pojawia się w różnych dziedzinach nauk humanistycznych, a tematyka wchodząca w jej zakres badawczy jest dosyć rozległa. Pojęcie życia obyczajowego i związanej z nim kultury codzienności traktuje się tutaj szeroko jako wieloaspektowe odzwierciedlenie zasad współżycia i funkcjonowania Japończyków w sferze potrzeb egzystencjalnych oraz w sferze zachowań dotyczących zarówno *sacrum*, jak i *profanum*. Są to więc zachowania ujęte w normy i wzory, odnoszące się do konkretnych sytuacji życiowych (na przykład w domu, pracy, środkach transportu, na ulicy, w instytucjach publicznych, miejscach kultu religijnego), obyczaje i rytuały powtarzane w cyklu rocznym (święta i obrzędy przejścia), wzorce sposobów myślenia oraz określone wizje rzeczywistości (system wartości). Zakres analizowanych przez autorkę problemów badawczych obejmuje więc wiele różnorodnych koncepcji i postaw dotyczących płaszczyzn materialnej, behawioralnej i aksjonormatywnej, które są obecne we współczesnej kulturze japońskiej. Publikacja ta syntetyzuje zatem

¹ Jack D. Douglas, *Understanding Everyday Life*, w: *Understanding Everyday Life*, red. idem, Aldine Publishing Company, Chicago 1970, s. 11.

wybrane zagadnienia związane z różnymi aspektami rzeczywistości społeczno-obyczajowej Japonii.

W celu uzyskania przejrzystości interpretacyjnej w obliczu tak różnorodnego materiału źródłowego, autorka przyjmuje w tej pracy ujednolicony pod względem tematycznym schemat analityczny, który pozwoli rozpatrywać różnorodne przejawy kultury życia obyczajowego Japończyków w ich logicznie i funkcjonalnie uporządkowanych odmianach. Są to więc następujące kategorie tematyczne: kultura mentalna i system wartości, rodzina oraz wzorce kobiecości i męskości, kultura komunikacji społecznej, kultura materialna oraz etykieta i wzorce grzeczności, kultura ceremonialna obrzędów przejścia i dorocznych świąt.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym **Kultura obyczajowa Japonii i jej rozumienie – uwagi metodologiczne**, zostaną omówione podstawowe pojęcia związane z kulturą i obyczajowością japońską, jak również główne definicje, interpretacje oraz podejścia badawcze naukowców zarówno japońskich, jak i zagranicznych.

W drugim rozdziale, **Kultura mentalna i system wartości Japończyków**, zostaną przedstawione podejście Japończyków do tradycji religijnych i spraw światopoglądowych oraz wyznawany przez nich system wartości.

Rozdział trzeci: **Rodzina oraz wzorce kobiecości i męskości we współczesnej Japonii** jest poświęcony obyczajowości w odniesieniu do modelu dawnej i współczesnej rodziny i wzorców osobowościowych we współczesnym społeczeństwie japońskim.

W rozdziale czwartym, **Japońska kultura komunikacji społecznej**, zostaną omówione podstawowe reguły komunikacji, zarówno bezpośredniej – werbalnej, jak i pośredniej – pozawerbalnej, oraz komunikacji cyfrowej.

W rozdziale piątym, **Kultura materialna oraz japońska etykieta i wzorce grzeczności reigi sahō**, przybliżone zostaną najważniejsze normy i wzorce zachowań określane mianem *reigi sahō*, stosowane w konkretnych sytuacjach społecznych związanych ze sferą *ishokujū*, czyli ubiorem, jedzeniem oraz domem japońskim.

Rozdziały szósty i siódmy obejmują problematykę obyczajowości świąteczno-religijnej. W szóstym, **Kultura japońskich obrzędów przejścia**, zostaną opisane obrzędy przejścia związane z okresem dzieciństwa, dorosłości i starości oraz obrzędy funeralne, a w siódmym, **Kultura obyczajów i zwyczajów świątecznych we współczesnej Japonii** – najważniejsze święta, zarówno o charakterze religijnym, jak i świeckim.

Temat kultury obyczajowej związanej z życiem codziennym współczesnych Japończyków jest w Polsce wciąż mało znany i opracowany jedynie w niewielkim stopniu w postaci wyrywkowych ujęć. Brak jest monografii naukowej, która ujmowałaby to zagadnienie w sposób syntetyczny. Opis niektórych aspektów japońskiej kultury obyczajowej można odnaleźć w pracach eseistycznych, takich jak: *Japonia zmienna czy niezmienna* Jolanty Tubielewicz (TRIO, 1999), *Japoński wachlarz* Joanny Bator (Twój Styl, 2004), *Życie codzienne w Tokio* Doroty Hałas (Dialog, 2004) czy *Japoński miszmasz* Arkadiusza Jabłońskiego (Jeżeli P to Q, 2015). Są to w dużej mierze „zeszyty spod poduszki”, czyli *makura no sōshi*, jak nazywa je Bator, nawiązując do dzieła Sei Shōnagon (966–1025), należącego do klasycznej formy literatury eseistycznej *zuihitsu*. Autorzy tych książek starali się oddać swoje wrażenia, doświadczenia i refleksje z pobytu w Japonii, dotyczące kraju i samych Japończyków. Z kolei ostatnio opublikowana praca Ewy Pałasz-Rutkowskiej, zatytułowana *Dzieje kultury japońskiej* (PWN, 2023), pokazuje historię rozwoju kultury japońskiej z perspektywy kultury politycznej, literackiej i estetycznej. Problematyce obrzędów przejścia zostały poświęcone dwie monografie: Jacka Splisgarta *Obrzędowość rodzinna w Japonii. Społeczny wymiar obrzędów przejścia oraz kultu zmarłych dawniej i dziś* (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2011) i Magdaleny Lemechy *Obrzędy przejścia we współczesnej Japonii* (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2014).

W polskim obiegu naukowym funkcjonują też przekłady zagranicznych monografii, między innymi Paula Varleya *Kultura japońska* (WUJ, 2006), poświęcona historii rozwoju kultury przede wszystkim literacko-estetycznej, oraz Joy Hendry *Japończycy. Kultura i społeczeństwo* (WUJ, 2013), będąca antropologiczno-socjologicznym wprowadzeniem do wybranych zagadnień przybliżających czytelnikowi społeczeństwo japońskie.

W języku angielskim ukazało się wiele pozycji dotyczących kultury japońskiej, a ich cechą wspólną jest bardzo ogólny opis, mający często charakter wprowadzenia do historii kultury w ogóle. Tak właśnie kulturę japońską przedstawiają monografie: *Japanese Culture. Its Development and Characteristics* pod redakcją Roberta J. Smitha i Richarda K. Beardsleya (Aldine Publishing Company, 1963) czy *Japanese Culture. A Study of Origins and Characteristics* Eiichirō Ishidy (University Press of Hawaii, 1974). W pełniejszy sposób współczesne społeczeństwo japońskie przybliży czytelnikowi Yoshio Sugimoto w *An Introduction to Japanese Society* (Cambridge University Press, 2015). Z kolei sferę zachowań i emocji

prezentują prace *Japanese Culture and Behavior. Selected Readings* pod redakcją Takie Sugiyamy Lebry i Williama P. Lebry'ego (University of Hawaii Press, 1986) oraz *Japanese Patterns of Behavior* Takie Sugiyamy Lebry (University of Hawaii Press, 1976), jak również *Unmasking Japan. Myths and Realities about the Emotions of the Japanese* Davida Matsumoto (Stanford University Press, 1996).

W odróżnieniu od dotychczasowych ujęć badawczych, autorka niniejszej monografii chciałaby skoncentrować się na szeroko rozumianej obyczajowości, wzorcach i normach zachowania, obrzędowości, rytuałach i zwyczajach, które są ważnymi elementami kultury życia codziennego współczesnych Japończyków, uwzględniając jednak zachodzące w nim przemiany oraz istniejące uwarunkowania historyczno-społeczne. Monografia ta jest zarazem pierwszą w Polsce próbą całościowego ujęcia zjawiska współczesnej obyczajowości japońskiej.

Jak podkreśla Clifford Geertz, trudno jest w jednej pracy przedstawić istotę danej kultury, która podlega przecież ciągłym zmianom, autorka ma zatem świadomość, że również i niniejsza monografia nie będzie pod tym względem opisem skończonym i zamkniętym. Japońska kultura, a w szczególności życie obyczajowe Japończyków, zmienia się bowiem nieustannie.

Książka jest skierowana nie tylko do naukowców, specjalistów czy studentów szeroko rozumianych kierunków humanistycznych (w tym japonistów czy szerzej badaczy kultur azjatyckich), ale również do wszystkich zainteresowanych współczesną kulturą obyczajową Japonii, czy to z pobudek zawodowych, czy też prywatnych.

Autorka pragnie serdecznie podziękować profesorowi Watanabe Hideo (1949–2026) z Uniwersytetu Shinshū (Matsumoto) i profesor Senri Sonoyamie z International Christian University (Tokio) za wsparcie przy pisaniu tej książki oraz pani Takashimie Kazuko, byłej Honorowej Konsul Generalnej RP w Osace, za wszelką pomoc przy zbieraniu materiałów w Japonii.

Uwagi redakcyjne

Japońskie terminy i nazwiska zostały zapisane w transkrypcji Hepburna, powszechnie używanej w pracach o tematyce japonistycznej. Wyjątkiem są słowa i pojęcia japońskie przyjęte w języku polskim (np. Tokio, Kioto, siogun), które zapisano zgodnie z polskim zapisem ortograficznym.

Nazwiska i imiona japońskie zostały podane zgodnie ze zwyczajem japońskim, czyli nazwisko poprzedza imię.

Przekłady z języka japońskiego, o ile nie podano inaczej, zostały wykonane przez autorkę.

Zamieszczone w książce zdjęcia, o ile nie zaznaczono inaczej, pochodzą z archiwum autorki.

Do książki dołączono słownik wybranych terminów japońskich w zapisie ideograficznym.

Epoki historyczne w Japonii

Autorka posługuje się w książce tradycyjnym podziałem na epoki historyczne w Japonii.

Czasy prehistoryczne *genshi jidai*

okres Jōmon (XII tys. p.n.e. – 300 r. p.n.e.)

okres Yayoi (IV w. p.n.e. – III w. n.e.)

okres Kōfun (III–VIII w.)

okres Yamato (IV–VII w.)

Starożytność *kodai* – kultura dworska

okres Nara (710–794)

okres Heian (794–1185)

Średniowiecze *chūsei* – kultura samurajska

okres Kamakura (1185–1333)

okres Muromachi (1336–1573)

okres Azuchi-Momoyama (1568–1600)

Nowożytność *kinsei* – kultura mieszczańska

okres Edo (inaczej Tokugawa) (1603–1868)

Współczesność *kindai* i *gendai* – kultura ogólnonarodowa

okres Meiji (1868–1912)

okres Taishō (1912–1926)

okres Shōwa (1926–1989)

okres Heisei (1989–2019)

okres Reiwa (od 2019)